

קונפליקטים בשיח, שיח בקונפליקט: וכחנות בשיח תוכניות מלל בישראל

מיכל חמו

מאפיינים לשוניים ותפקודים חברתיים של שיח

קונפליקטואלי

מאפייניו הלשוניים של שיח וכחני ומשמעויותיו ותפקודיו החברתיים אינם ניתנים לזיהוי ולהגדרה חד-משמעיים, בגלל האופי הפוליטי והרב-תפקודי של תופעות בשיח (Tannen, 1993). זיהוי של מאפיין לשוני כווכחני ואיתור המשמעויות החברתיות שלו רגישים מאוד להקשר על רבדיו השונים, החל מנסיבות אירוע השיח ומבנה ההשתתפות, דרך הסביבה הטקסטואלית ואפיוני הסוגה (הז'אנר) ועד ההקשר התרבותי-חברתי הרחב.

כך למשל, חפיפות בין דוברים עשויות לתפקד כמאתגרות ומעצבות יחסים תחרותיים, או כסולידריות ומעצבות יחסי תמיכה והזדהות (Coates, 1997; Tannen, 1993). באירועי דיאלוג ישראליים-פלשתינים, לדוגמה, נמצא כי משמעותה של חפיפה משתנה בהתאם לזהות המשתתפים: חפיפות בין דוברי ישראלי לפלשתיני מילאו תפקיד של ערעור והתנגדות, ואילו חפיפות בין דוברים ישראליים תפקדו כמסמנות תמיכה וחיוזוק (Zupnik, 2000). משמעותן של חפיפות תלויה אף ברצף האינטראקציה שבמסגרתן הן מתממשות: בריאיון חדשותי עמוס בחפיפות, נמצא כי הצטברותן יוצרת אפקט של איתגור ועימות, אך בריאיון דליל בחפיפות, כל חפיפה אינה נושאת משמעות כזו (ויצמן, 1999). לבסוף, משמעותן של חפיפות תלויה אף בהקשר התרבותי הרחב: בשיח נשי הן נושאות משמעות אחרת, שיתופית ולא תחרותית, מבשיח גברי (Coates, 1997); הפוטנציאל הסולידרי שלהן ממומש על-ידי דוברים ישראליים יותר מפלשתינים (Zupnik, 2000), ובולט בקרב דוברים בעלי סגנון שיחתי של מעורבות גבוהה, כמו יהודים ניו-יורקים (Tannen, 1984).

גם כאשר רצף השיח מאופיין בסממנים חד-משמעיים של ויכוח, כמו העדפה לאי-הסכמה (Pomerantz, 1984), משמעותו החברתית של הוויכוח תלויה הקשר, ואינה מובילה בהכרח לערעור היחסים החברתיים בין המשתתפים. במגוון טיפוסים שיח מוסדי, מטרת האינטראקציה ואופייה המוגדר והמוסכם מראש מחייבים העדפה לאי-הסכמה ולווכחות: ב"שיחות עם מאזינים" ברדיו (Hutchby, 1997),

מה התפקיד החברתי של ויכוחים ומהו מקומם בתרבות? האם שיח וכחני ומתעמת מהווה סכנה למרקם היחסים החברתיים התקינים, או רכיב חיוני בכל תהליך קבלת החלטות? על-פי טאנן (1999), התרבות המערבית המודרנית מתאפיינת בדפוסי שיח וכחניים, אלימים ובוטים, המאיימים לא רק על רגשותיהם ותפיסתם העצמית של אלה הנופלים להם לקורבן, אלא גם על עצם קיומה של חברה יצרנית. על-פי טאנן, נטייה מופרזת לווכחות מובילה לבזבוז אנרגיה, לאובדן משאבים ולערעור הסולידריות הבסיסית בחברה. לכן, היא קוראת לנו להעריך מחדש את דפוסי השיח והחשיבה שלנו ולנסות לעדן ולמתן את הנטייה ההולכת וגוברת לחשיבה אופוזיציונית ולשיח וכחני ומאתגר.

כעמדה מנוגדת לזו של טאנן (ברוח המסורת האקדמית הווכחנית שהיא מתארת; Tannen, 2002), ניתן להציב את טענותיו של שודסון בדבר תפקידה של שיחה בדמוקרטיה. שודסון יוצא כנגד התפיסה המקובלת אצל דיואי וממשיכיו כי שיחה טבעית וחופשית היא אבן יסוד בתהליכי גיבוש דעת קהל, ומבחין באופן חד בין שיחות חופשיות, שהן פטפט נעים ולא מחייב, לבין אירועי שיח שבהם מתגבשת דעת קהל ומתרחשים תהליכים מרכזיים וחיוניים לתפקוד דמוקרטי, שהם לא חופשיים אלא מוגדרים ומנוהלים בצורה ממוסדת ומאורגנת; לא תמיד נעימים אלא לעתים קרובות קשים, נוקבים ווכחניים (Schudson, 1997). על-פי טענה זו, קיומו של שיח וכחני ומתעמת הוא נדבך חשוב בתנאים החברתיים המאפשרים תהליכים דמוקרטיים, גם אם הוא כרוך לעתים בהשלכות קשות ולא נעימות. במחקר הנוכחי נדון במקומו של שיח וכחני במרחב הציבורי בישראל בשנות ה-90 של המאה הקודמת, כפי שהוא משתקף בזירה טלוויזיונית מרכזית של מרחב זה – תוכנית המלל "בשידור חי – דן שילון מארח". ברצוננו לטעון כי במהלך עשור זה ירד מעמדו של שיח וכחני במסגרת התוכנית, והיחס אליו השתנה: מעידודו וקידומו לתפיסתו כמאיים וכראוי לריסון. ננסה לדון ברקע התרבותי והחברתי לדעיכתו של השיח הקונפליקטואלי בתוכנית, אך ראשית, עלינו להגדיר שיח קונפליקטואלי מהו, כיצד הוא מזוהה ומהם תפקודיו החברתיים.

של חברתיות והנאה – תוך רגישות גבוהה למטרות המשתתפים, להקשר הנסיבתי ולרצף האינטראקציה (Lee & Peck, 1995).

שיח קונפליקטואלי במסורת היהודית-ישראלית

הבולטות של יהודים ממוצא מזרח-אירופי במגוון ההקשרים שבהם אותר שיח וכחני חברתי (Blum-Kulka, 1997; Schiffrin, 1984; Tannen, 1984) מעידה לא רק על חשיבותו של ההקשר התרבותי בעיצוב דפוסי שיח ומשמעותם, אלא אף על המקום הייחודי של ויכוח בתרבות השיח היהודית והישראלית. המקום המרכזי שתופס הלימוד המשותף במסורת היהודית הדתית, והדגש על פלפול, ויכוח ועימות בין עמדות שונות במסגרתו, הובילו לחלחולם של דפוסי שיח וכחניים גם לחיי היום-יום היהודיים, מעבר להקשר המוסדי המוגדר של לימוד (Zborowski & Herzog, 1952). אנו מוצאים עדויות למקום המרכזי של ויכוח בדפוסי שיח יהודיים ולתפקיד החברתי החיובי המיוחס להם במגוון הקשרים ותקופות, החל מחיי העיירה במזרח-אירופה (Zborowski & Herzog, 1952), דרך חייהם של יהודים אמריקאיים ממוצא מזרח-אירופי בגילאים ובאיזורים שונים (Schiffrin, 1984; Tannen, 1984), ועד לחיי היום-יום בישראל (Blum-Kulka, 1997) ולשיח הטלוויזיוני בה. בשיח זה מוביל השילוב בין מסורת תרבותית וכחנית לבין ההגדרה המוסדית המעדיפה ויכוח להעצמת האופי המתעמת של השיח (Blum-Kulka & Schiffrin, 2001). עדויות אלה מלמדות על העיגון העמוק והבסיסי של דפוסי השיח הוויכוחי במסורת היהודית, ועל השפעתה המתמשכת של המשכיות תרבותית. ההקשר הישראלי מהווה זירה מעניינת במיוחד לבחינתה של המשכיות תרבותית זו. אף שאנו מוצאים עדויות להשפעתה של המסורת היהודית הוויכוחית, הרי שהשפעה זו מוכחשת במידה רבה: האתוס ה"צברי" מושתת על דחייה מפורשת של מאפייני התרבות היהודית המזרח-אירופית, ועל הצבתו של סגנון הדיבור ה"דוגרי" כאלטרנטיבה חדשה ומנוגדת (Katriel, 1986). אך גם בסגנון ה"דוגרי" נשמר לשיח וכחני ומתעמת מקום של כבוד: סגנון זה מתאפיין בנטייה לבוטות לשונית, ברמה גבוהה של ישירות, ובהעדרם של סממני נימוס וריכוך מן השיח – מאפיינים הנתפסים כמשקפים את הערכים ה"צבריים" של פשטות, טבעיות ואוטנטיות (Katriel, 1986). במסגרת סגנון דיבור תרבותי זה, בוטות עשויה להיתפס כמבטאת קרבה וסולידריות: היכולת להימנע מעקיפות ומריכוך בשיח משקפת הנחה מובלעת של שייכות לאותה קהילה, של סולידריות מובנת מאליה שאינה זקוקה לחיזוקים בדמות גינונים לשוניים, הנתפסים כצבועים (Blum-Kulka, 1992; Katriel, 1986). בניגוד לאתוס המוצהר של שלילת היהודי הגלותי (Katriel, 1986), סגנון הדיבור הישראלי הוויכוחי והתוקפני אינו מהווה היפוך של דפוסי השיח היהודיים אלא המשכם תוך משומעם מחדש. אם במסורת היהודית זכה שיח קונפליקטואלי למקום של כבוד בגלל תפקידו החינוכי והדתי, כחלק מתרבות שהלימוד הוא אבן יסוד בהגדרתה ובגיבושה החברתי (Blum-Kulka & Schiffrin, 2001; Zborowski & Herzog, 1952), בתרבות ה"צברית" הוא נתפס כמשקף דווקא דחייה של מסורת לימודית זו לטובת העדפה לישירות, כנות ובוטות, המעידים על זהות אותנטית יותר ומעודנת פחות מזו

(Honda, 2002; Blondheim & Schiffrin, 1996; Blum-Kulka, 2001; Blum-Kulka, Blondheim & Hachoen, 2002), בריאיונות פוליטיים אחד-על-אחד (Clayman, 2002) או בפאנל (Greatbach, 1992), כמו גם באירועי לימוד משותף בתלמוד ("חברותא", Blum-Kulka et al, 2002; Blondheim & Blum-, 2001).

בכל טיפוס השיח המוסדי הללו, אי-הסכמה לא מרוככת ובוטה אמנם יוצרת שיח קונפליקטואלי, אך גם שיח שכזה משקף ציות לכללי המשחק של האינטראקציה ועמידה בנורמות הדיבור הרלוונטיות לאירוע, משום שהוא מקדם את מטרת השיח: ללבן עמדות שונות (Honda, 2002), ליצור שיח מעניין ומלא התרחשות (Blondheim & Blum-Kulka, 2001), או לייצג את האינטרס הציבורי אל מול בעלי הכוח (Clayman, 2002). ההגדרה המוסדית המוקדמת של אירוע השיח יוצרת הרשאה לקונפליקטואליות, ומהווה סביבה מוגנת ומכילה, התוחמת את תוקפו והשלכותו של השיח הוויכוחי לאירוע המוסדי בלבד, ומגנה על המשתתפים מהסלמה ומהשפעת השיח על היחסים החברתיים ביניהם. כך למשל, עיתונאי הממצב את עצמו בריאיון פוליטי כבר-פלוגתא של המראייין, עושה זאת מכוח תפקידו כמייצג הציבור ובמסגרתו, עיגון המגביל את תוקפה של אי-הסכמה לאירוע השיח בלבד, ומאפשר לעיתונאי לשמור על עמדה חברתית נייטרלית (Clayman, 2002). כוחה של ההגדרה המוסדית בעיצוב השיח הוא מרכזי כליכך, עד שהוא מוביל גם לחריגות ברורות מסגנון השיח התרבותי המקובל, כמו במקרה של תוכניות דיון יפניות, המתאפיינות בדפוסי שיח וכחניים, למרות השפעתה של התרבות היפנית המקדשת הרמוניה חברתית ולכן הסכמה (Honda, 2002).

לא רק מסגור חיצוני, מוסדי, של אירוע השיח יוצר מסגרת מכילה ומאפשרת שיח וכחני, אלא גם מגוון מסגורים פנימיים, או כיוולים, הממומשים על-ידי הדוברים עצמם בשיח טבעי (בלום-קולקה והוקיטגליכט, 2002). כך לדוגמה, במספר תרבויות אחרות "טקסי קללות", המתאפיינים ברמה גבוהה מאוד של אלימות מילולית (טאנן, 1999; Dundes, Leach & Ozok, 1983; Kochman, 1972). למרות המשמעות השלילית המיוחסת בתרבויות אלה לעימות לשוני בוטה, המסגרת הטקסית והצפויה מראש מגנה על המשתתפים מפני ההשלכות החברתיות של משמעות זו ומאפשרת שחרור לחצים ודחפים תוקפניים, ותורמת בכך לייצוב המערכת החברתית ולשימור יחסים תקינים בין המשתתפים (Handelman, 1990). בדומה, קשישים אמריקאים יהודים בפילדלפיה נוטים לעסוק בשיח וכחני חברתי, הממלא תפקידים של הנאה משחקית מהאינטראקציה ושל חיזוק תחושת הסולידריות והאינטימיות (Schiffrin, 1984). תופעות דומות אותרו בסגנון השיחתי של יהודים ניו-יורקים (Tannen, 1984), ובדפוסי השיח המשפחתי בקרב ישראלים יהודים יוצאי מזרח אירופה (Blum-Kulka, 1997). באירועים שכאלה, מהווה האופי המשחקי והטקסי של הוויכוח מסגרת מכילה ומגוננת, המגבילה את חריפותו של העימות ומונעת השלכות חברתיות שליליות (Schiffrin, 1984). עם זאת, ראוי לזכור שהאבחנה הדיכוטומית בין ויכוח טקסי ל"אמיתי" ורציני בשיח טבעי עשויה להיטשטש, וכי שיח וכחני עשוי למלא בר-זמנית מטרות סותרות – הן של תחרות ועימות חברתי והן

התוכנית לעיסוק בנושאים ובאורחים שונים, אלא זרימה הדרגתית, כמרחופשית, בין נושאים מגוונים – החל בנושאים שעל סדר היום הציבורי וכלה באנקדוטות משעשעות, תוך שילוב אפיונות המתמקדות באורח אחד, במבנה זוגי של ריאיון בין המנחה לאורח, עם אפיונות מרובות משתתפים, הקרובות יותר באופיין לשיח טבעי חופשי. תת-סוגה זו אינה קיימת בטלוויזיה האנגלו-אמריקאית, אלא רק במספר מדינות אירופיות, ולכן לא זכתה לתשומת לב מחקרית מספקת. (Haarman, 1999; Krause & Goering, 1995; Tolson, 2001b).

בחינת מקומם של דפוסי שיח קונפליקטואליים בתת-הסוגה של "המעגל" מעניינת במיוחד מכיוון שבניגוד לתתי-סוגות אחרים, ההגדרה הראשונית והבסיסית של התוכנית אינה כוללת התייחסות למקומם של דפוסים אלה. בתת-הסוגה של תוכניות דיון פוליטי, אופיו הקונפליקטואלי של השיח מתחייב מעצם הגדרת אירוע השיח, ונוכחות גבוהה שלו בתוכנית צפויה מראש (ליבס, 1997; Honda, 2002; Blum-Kulka et al, 2002). לעומת זאת, בתוכניות מלל המתמקדות בסיפורים אישיים, נימת התוכנית מוגדרת מראש כאינטימית ותומכת (Carbaugh, 1988; Blum-Kulka, 2001), ולכן, יש מעין "איסור" על שיח קונפליקטואלי. בין שני קטבים אלה ממקמת תת-הסוגה של תוכניות "המעגל", בה אין הגדרה א-פריורית של מקומו של שיח קונפליקטואלי, ולכן ניתן לשער כי מידת הופעתו ברצף האינטראקציה בתוכנית תהיה נתונה יותר להשפעתם של משתתפים חברתיים ותרבותיים מגוונים.

המחקר הנוכחי מתמקד בראשונה ובבולטת שבתוכניות "המעגל" בישראל – "בשידור חי – דן שילון מארח". התוכנית, ששידורה החל עוד בימי ערוץ 2 הניסיוני, שודרה במשך תשע עונות (1991–2000), וזכתה במהלכן הן לאחוזי צפייה ניכרים והן להדים תרבותיים וחברתיים נרחבים. מרכזיותה של התוכנית בשדה התרבותי בישראל נותנת משנה תוקף לחשיבותם של בחינת דפוסי השיח בה: את השיח בתוכנית יש לנתח לא רק כמתבסס על דפוסי שיח טבעי בחיי היום-יום ומשקף מגמות בהם, אלא גם כזירה לייצוג ולאישור טקסים תרבותיים בולטים, לשחזור ולהבנית דפוסים מוכרים ומקובלים ודימויים נורמטיביים בתרבות, תוך הכרה בתפקיד תוכניות המלל בתהליכי חיברות, ובהפצה וחזוק של מוסכמות תרבותיות מקובלות בנוגע ליחסים חברתיים בכלל ולדפוסי שיח בפרט (Carbaugh, 1988; Rothenbuhler, 1998).

מקומו של שיח קונפליקטואלי בתוכנית, 1991–2000
על מנת לבחון מגמות במעמדו ובתפקודיו של שיח קונפליקטואלי בתרבות הישראלית, כפי שהן משתקפות בשיח הטלוויזיוני של "בשידור חי", נתמקד בבחינה השוואתית של העונה השנייה ושל העונה האחרונה של התוכנית. העונות נבדלות זו מזו הן בארגון המבני הבסיסי של התוכניות (לדוגמה, תוכניות העונה השנייה שודרו ברצף, ללא הפסקות לפרסומות, והיו קצרות יותר מתוכניות העונה האחרונה) והן במאפייני רצף השיח. במחקר הנוכחי נתמקד רק בהבדלים הנוגעים למקומו של הקונפליקט בשיח התוכניות, ונטען למגמה של ירידה במרכזיותו של שיח וכתני, ולמעבר מיחס חיובי ומעודד אליו, ליחס שלילי כלפיו המתמקד במניעתו ובריסונו.

של התלמיד החכם היהודי (Katriel, 1986). המקרה של דפוסי השיח הקונפליקטואליים בתרבות היהודית-ישראלית מהווה דוגמה מעניינת, אם כן, הן לעוצמתה של ההמשכיות התרבותית ולכוחה המעצב של המסורת, והן לגמישות משמעותם של דפוסים לשוניים ולריבוי התפקידים שלהם (Tannen, 1993), ולכן מעניין להמשיך ולבחון התפתחויות ושינויים במעמדם של דפוסים אלה.

בשנים האחרונות אותרו מספר עדויות לדעיכתו של סגנון הדיבור ה"דוגרי", ולמגמה של ריכוך, עידון וסיוג בסגנון הדיבור הישראלי (כתריאל, 1999; Maschler, 2001). במחקר הנוכחי ייבחנו מגמות אלו, והסברים אפשריים להן, בהקשר של תוכנית המלל הטלוויזיונית "בשידור חי – דן שילון מארח". לאור חשיבותם של ההקשר הנסיבתי ושל הגדרת אירוע השיח בהגדרתו ובתפקודו של שיח קונפליקטואלי, נקדים לניתוח מקומו של שיח זה בתוכנית דיון קצר במבנה התוכנית ובאופייה.

"המעגל" – תת-סוגה של תוכניות מלל

המאפיינים המרכזיים של ז'אנר תוכניות המלל הם היברידיות ולימינאליות (Munson, 1993). זהו ז'אנר המתאפיין במתחים פנימיים רבים בין מרכיביו: בין דיון ציבורי פומבי לבין עיסוק בשאלות אינטימיות ופרטיות (Livingstone & Lunt, 1994), בין האישי לבין הפוליטי (Wetschanow, 1999) ובין הפוליטי לבין הבידורי (ליבס, 1997), וכן הלאה. עירוב התחומים המאפיין את הז'אנר בולט גם בדפוסי השיח בתוכניות – אחד המתחים הבולטים בז'אנר הוא בין שיח מוסדי מאורגן ומתוכנן לבין שימוש חופשי וספונטני בדפוסי שיח בין-אישיים (Haarman, 1999; Ilie, 2001; Iluz, 1999; Timberg, 1991; Tolson, 1994). כחלק מחתירתה של הטלוויזיה אחר חזות של אותנטיות ככלי ליצירת מעורבות ואמון אצל הצופה (Tolson, 2001; Montgomery, 2001a), השיח בטלוויזיה בכלל ובתוכניות מלל בפרט נוטה להתחזות לתקשורת בין-אישית, להזמין את הצופה למערכת יחסים בין-אישית לכאורה, פארא-חברתית (Horton & Wohl, 1956[1986]), תוך מניפולציה של כנות, פשטות, אינטימיות וא-פורמליות (Beniger, 1987), ותוך פנייה "לכל אחד כאל משהו" (For anyone as someone), המיועדת לקהל המונים אנונימי אך פונה לכל אחד בנפרד ובנימה כמו-אישית (Scannell, 2000), ומדגישה את ההיבטים היום-יומיים, השגרתיים והביתיים של הטלוויזיה והקשרי צריכתה (Scannell, 1996). בהתאם, תוכניות מלל עושות שימוש בעירוב של דפוסי שיח בין-אישיים מגוונים, דוגמת סיפור אישי ושיח תרפויטי (Haarman, 1999; Iluz, 1999; Ilie, 2001; Tolson, 1991; Tolson, 2001b), אך הן גם מנוהלות על-פי חוקים מוכתבים מראש ותוך שליטה רבה של המנחה בשיח (Blum-Kulka, 2001), הנדרשים על מנת לשמור על מסגרת השידור המוגדרת, על התאמת השיח לקהל הצופים ועל היותו ראוי לשידור (Tolson, 2001b).

אופיים של דפוסי השיח בתוכניות מלל כעירוב של שיח מוסדי וטבעי בולט במיוחד בתת-הסוגה של תוכניות "המעגל". בתת-סוגה זו נוכחים לכל אורכה של התוכנית מנחה ועמו בין שישה לעשרה אורחים, וביניהם פוליטיקאים ואישי ציבור, אמנים וידוענים מסוגים שונים, וכן אנשים אנונימיים מן השורה, בדרך-כלל בעלי סיפור חיים ייחודי. בתוכניות שכאלה אין חלוקה מוקדמת ומפורשת של רצף

ההפקה של התוכנית לגבי אופייה הרצוי: מעבר מהדגשת עימות חד כמקור לשיח חי, מעניין וראוי לצפייה (Blondheim & Blum, 2001), לעידונו ולריסונו. שינוי תפיסתי זה משתקף כמובן גם בשיח כפי שהוא מתפתח במהלך התוכנית, תוך שילוב ההכוונה והניהול של המנחה, כמייצג את המוסד המפיק, ותרומותיהם של אורחי התוכנית. על מנת לבחון שינויים בדפוסי השיח בתוכניות בחרנו להתמקד בקטעים משתי העונות העוסקים באותו נושא מעורר מחלוקת – האפשרות להחזרת שטחים ברמת הגולן. הרקע להעלאת הנושא בשתי התוכניות דומה מאוד: מספר חודשים לאחר עלייתה של ממשלת שמאל לשלטון (ממשלת רבין ב-1992 וממשלת ברק ב-1999) מתחילים מגעים לקראת מו"מ עם סוריה, ושאלת הגולן עולה לדיון ציבורי. בשני המקרים הנושא נדון בהרחבה במסגרת התוכנית, אך באופנים שונים במובהק.

באחת התוכניות בעונה השנייה של התוכנית, ששודרה ב-26.10.92, הוזמנו לאולפן בין השאר יואש צידון, ח"כ לשעבר מטעם "צומת", ועו"ד יצחק הרצוג, חבר הדור הצעיר במפלגת העבודה, ששמו הוזכר באותה תקופה כמועמד אפשרי להחלפת מזכיר הממשלה. הזמנתו של זוג זה משקפת את העיקרון המארגן של קיטוב והנגדה בהזמנת אורחים: הם מייצגים מחנות מנוגדים – ימין ושמאל – והם בעלי מעמד דומה: שניהם עוסקים בפוליטיקה באופן ממוסד אך לא ממלאים תפקיד רשמי בעת שידור התוכנית. בנוסף לציידון ולהרצוג, התארח באותה תוכנית גם מג'ד חבוס – דרזני, מנהל בי"ס תיכון במסעדה שברמת הגולן. במידת מה, חבוס מייצג את ה"אחר" – הוא אמנם אזרח מדינת ישראל, אך שאלת נאמנותם של הדרוזים ברמת הגולן וזיקתם לסוריה עולה לדיון במהלך התוכנית ואינה זוכה לפתרון חד-משמעי. במהלך התוכנית חבוס אף נשאל לגבי מניעיו של אסד, הלך הרוחות בקרב העם הסורי וכדומה, ומשיב לשאלות אלה כמי שמבין ומכיר היטב את סוריה.

הדיון בנסיגה אפשרית מרמת הגולן עולה בסיומה של אפיזודה במבנה של ריאיון זוגי שעורך דן שילון עם מג'ד חבוס, העוסק ברובו בשאלת יחסם של הדרוזים ברמת הגולן לישראל, ויחסה של המדינה אליהם. דן שילון מצרף לדיון בהדרגה את יואש צידון ויצחק הרצוג, ושני אורחים נוספים בתוכנית – הזמרת רחל אטאס וחזי עובדיה (רס"ר במילואים וחוזר בתשובה) – מצטרפים בהמשך לדיון מיוזמתם. כך הופך נושא שנוי במחלוקת לנושא מרכזי ברצף התוכנית, המערב כמעט את כל משתתפיה. על מנת לבחון באופן פרטני יותר את הדפוסים הלשוניים המאפיינים את העיסוק בנושא, נבחנו שני קטעים קצרים מתוך דיון זה.

מוסכמות תעתיק: מלה – הדגשה; מלה – התמשכות הברה; מלה – עוצמה גבוהה; <מלים> – דיבור בקצב מהיר; <מלים> – דיבור בקצב איטי; (0) – הפסקה; [מלה] – דיבור בריזומני של דוברים; מל- – קטיעה; = – כניסה מהירה, ללא רווח; (מלה) – זיהוי לא ודאי של המלל; ((הערה)) – הערות.

קטע א'

"בשידור חי – דן שילון מארח", 26.10.92.

משתתפים: דן שילון, מנחה התוכנית; יואש צידון, ח"כ לשעבר מטעם "צומת"; יצחק הרצוג, עו"ד, נציג הדור הצעיר במפלגת העבודה

ההבדל הבסיסי הבולט במקומו של קונפליקט בשתי העונות מתבטא כבר בבחירת האורחים לתוכנית ובשילובם זה עם זה. מבחינת הרכב המשתתפים של תוכניות העונה השנייה עולה דפוס ברור של הזמנת צמד יריבים: אם הוזמן לתוכנית רב חרדי, תוזמן חוזרת בשאלה; אם הוזמן הפרסומאי האחראי על קמפיין מפלגת העבודה (בבחירות 1992), יוזמן גם ח"כ לשעבר מהליכוד; אם הוזמן עוזרו של אריה דרעי יוזמן גם בנה של שולמית אלוני וכן הלאה. חשוב לציין כי מיצובם של זוגות אורחים אלה כזוגות בעימות מתאפשר לא רק על ידי שייכותם למחנות יריבים, אלא גם על ידי מעמדם השווה – שני אנשים פרטיים (כמו במקרה של הרב והחוזרת בשאלה), שני אנשים העוסקים בפוליטיקה באופן מקצועי (כמו במקרה של הפרסומאי והח"כ לשעבר), או שני מקורבים שלי (כמו במקרה של עוזרו של דרעי והבן של אלוני).

להזמנת זוג יריבים לתוכנית יש השלכות משמעותיות על התפתחות רצף השיח בה, מכיוון שהוא הופך את הזהויות המקוטבות של הזוג למיון זהות בעל רלוונטיות גבוהה לתוכנית כולה (Fitzgerald & Housely, 2002). המניע גם את האורחים האחרים בתוכנית להביע עמדות בנוגע לסוגיה השנויה במחלוקת ולמצב את עצמם כשייכים לאחד משני המחנות המיוצגים על ידי זוג היריבים.

לעומת העיקרון המארגן של צמד יריבים בעונה השנייה, בעונה האחרונה שילוב האורחים מתבסס על יחסי קרבה, התאמה או הקבלה. כך לדוגמה, תוכנית בהשתתפות שר הבריאות דאז, שלמה בניזרי, תאופיין כ"מעגל מזרחי", שכל משתתפיו יוצאי עדות המזרח; במקרים של אורחים שאינם קשורים זה לזה, או שאינם משתייכים לאותה קבוצת שייכות, יודגשו קשרים של הקבלה: שלושה אורחים מתחומים שונים (אבי קושניר, ריטה ואלי אוחנה) יוגדרו כ"מצליחנים שנותנים את הנשמה". יתר על כן, גם במקרים בהם מוזמנים אורחים שיש ביניהם יחסי תחרות ועימות, יחסים אלה ימותנו על ידי מציאת גורם מאחד ביניהם, או ירוככו על ידי מעמד לא שווה של שני בני הזוג בקבוצות השייכות הרלוונטיות. אמצעי ריכוך אלה בולטים במקרה של אבי רצון ורובי ריבלין, שהושבו זה לצד זה באחת התוכניות. רובי ריבלין הוא חבר הליכוד ואוהד בית"ר ירושלים ידוע; אבי רצון מוכר כבעל עמדות שמאליות, ומתח לא אחת ביקורת על בית"ר. אך העימות ביניהם אינו ישיר וחד כמו במקרים מהעונה השנייה שתוארו לעיל: ראשית, בעימות על רקע פוליטי הם אינם בעלי מעמד שווה – ריבלין הוא "מקצוען" ורצון "חובבן"; שנית, לשניהם יש תווית זהות משותפת ומאחדת כחובבי כדורגל, המודגשת לאורך התוכנית.

מכיוון שבעונה האחרונה אורחים אינם מוזמנים על ידי עיקרון של זוג יריבים, כאשר עולים במסגרתה נושאים שנויים במחלוקת, הנמצאים על סדר היום הציבורי, הם נדונים לרוב פפורמט זוגי של שאלה-תשובה בין המנחה לאחד האורחים, במבנה של ריאיון חדשותי קלאסי, שעומת והתנגדות לגיטימיים במסגרתו מוגדרים כחלק מהתפקיד המוסדי המוגדר של המראיין, ולא כשיקוף של עמדותיו בפועל (Clayman, 2002). באופן כזה, נושאים השנויים במחלוקת עולים בעונה האחרונה לדיון בעיקר במסגרת מוסדית מוגדרת ומכילה, המגבילה את תוקף הקונפליקט לאירוע השיח בלבד ומונעת השלכות חברתיות שלו.

ההבדלים בהרכב האורחים משקפים תפיסות משתנות של צוות

קטע ב'

"בשידור חי – דן שילון מארח", 26.10.92.

משתתפים: דן שילון, מנחה התוכנית; יואש צידון, ח"כ לשעבר מטעם "צומת"; מג'ד חבוס, מנהל בי"ס דרוזי במסעדה שברמת הגולן.

1. שילון: מג'ד א.; יואש צידון ככה בהערת אגב, אני לא יודע אם האנשים בבית הצליחו לקלוט, לחץ לך את היד ואמר לך אל תדאג, את: מסעדה לא נחזיר.

2. צידון: נכון.

3. חבוס: הוא –

4. ((מחאות כפיים וצחוקים)).

5. חבוס: ((צחק)) הוא אומר את דעתו, אני מכבד דעת כל אדם: להגיד אותה גם בפומבי, <הוא לא רוצה להחזיר את מסעדה>, אבל לא יהיה שלום בלי להחזיר את רמת הגולן כולה. ((התור ממשיך)).

תרומות כאלה לשיח ממלאות תפקיד חשוב של ריכוך הקונפליקטואליות, ומדגישות הנחות יסוד מובלעות של קרבה ושותפות, והבלטתן עשויה לשקף ניסיון מצד המנחה להכיל ולעזב את הוויכוח, להגדירו מחדש כלא מאיים. אלא שניסיון זה נדחה על-ידי חבוס, שמגדיר את האמירה של צידון כ"דעתו" (תור 5), כלומר, מסרב לכיול ה'לא-רציני' שנותן המנחה (בשיתוף הקהל) לדבריו של צידון, ומתעקש לפענח אותם לא כהריגה משועשעת ממסגרת הוויכוח הרציני והקשה אלא כחלק בלתי נפרד ממנו; והוא ממשיך את הוויכוח בהבעת התנגדות ישירה ומפורשות לדעה שהובעה. חבוס משקף בקטע זה תפיסה של השיח בתוכנית כוויכוח רציני, שהדגש בו הוא על ליבון סוגיות כבדות משקל ולא על היבטים חברתיים ובידוריים שעשויים להיות לוויכוח (Schiffrin, 1984).

העיסוק בסוגיית הנסיגה האפשרית מרמת הגולן בעונתה האחרונה של התוכנית שונה בתכלית. שלא כמו בעונה השנייה, נושא זה אינו מטופל במסגרת תוכנית רגילה, כחלק מרצף נושאים מגוון, אלא במסגרת תוכנית במתכונת מיוחדת, המחולקת לשני חלקים ברורים: חצייה הראשון מוקדש באופן בלבדי לעיסוק בנושא הגולן, דרך שילוב של סיקור עיתונאי של חברת החדשות של ערוץ 2, ריאיון אחד-על-אחד קצר שעורך דן שילון עם שמעון פרס, הפגשתו של פרס לדיון עם שתי מתיישבות מרמת הגולן, והפניית שאלות לפרס מקהל תלמידי תיכון הנמצא באולפן. שאר אורחי התוכנית מצטרפים למעגל רק בסיומו של חלק זה.

הפרדתו של העיסוק בנושא מיתר התוכנית, ומאורחי התוכנית שאינם קשורים לו ישירות, משקפת ניסיון להגדיר את העיסוק בו כשיח מוסדי מובהק, הנשלט על-ידי סוגות מסורתיות של עיסוק בפוליטיקה ובחדשות קשות (מהדורת חדשות, ריאיון, מעין "חוג-בית" המפגיש איש ציבור עם קהל בוחריו). הגדרה מוסדית זו מעידה על תפיסת הנושא כבעייתי מדי מכדי להשתלב ברצף הרגיל של התוכנית, והעובדה שמדובר בשבירה ברורה ויוצאת דופן של מסגרת הסוגה של התוכנית מעידה אולי על העוצמה של תחושת הבעייתיות והפוטנציאל המאיים. המסגרת המוסדית הברורה הנוצרת על-ידי הפרדת העיסוק בנושא הגולן משאר התוכנית מהווה גורם מפשר, המעניק לגיטימציה לשיח וכחני ומרסן את השלכותיו על היחסים החברתיים, כפי שנדון לעיל.

המסגרת המוסדית המוצעת לעיסוק בנושא הגולן בולטת גם

ומועמד אפשרי למזכיר הממשלה (התורים של השאלות והתשובות מסומנים במספרים).

1. הרצוג ((בתגובה לשאלה של שילון על עמדתו ועמדת רבין ביחס להחזרת הגולן)): אני אומר לך, אני צופה הרבה בתוכניות שלך, תמיד מגיע שהשלב ש:כולם מתנצחים, ואתה אומר לעצמך (0) שוב פעם הנאומים האלה. בסופו של דבר, אני מדבר בשם מה שאני חושב הרוב הדומם, המרכז, שאומר תפיסת הביטחון של ישראל מורכבת גם משלום כנדבך עיקרי, (0) הגולן בשבילי הוא נכס ביטחוני, ואני אנתח כל שלב במשא ומתן, לאור ההתקדמות. אבל המטרה היא לשלום מכיוון שהשלום, (0) לתפיסתו הוא בראש ובראשונה ינטרל איומים קיומיים: (0) בעתיד.

2. צידון: איך?

3. הרצוג: [צריך (לתפוס) את העתיד.

4. צידון: איך?

5. הרצוג: ראשית, ועל ידי תיעול אנרגיות (0) שליליות לאנרגיות ש:: שלום, וזה [קורה בכל העמים –

6. צידון: [יתחלף הדיקטטור ויקרה משהו.

7. הרצוג: תראה, התחלף דיקטטור, ולא קרה, המשכנו. יתרה מזאת, אני בסך הכל חושב שמסביבנו אתה מתאר את העולם כשחור ולבן, (0) אני לא יודע אם חזית ((התור ממשיך)).

הקטע נפתח בתשובה של יצחק הרצוג לשאלה ישירה של מנחה התוכנית, הנפתחת בהערה מטא-תקשורתית המעידה על תפיסה של התוכנית כמתאפיינת בווכחות ("תמיד מגיע השלב שכולם מתנצחים") ועל יחס שלילי לוויכוח, שמוצג כלא מחדש ולא מקדם ("שוב פעם הנאומים האלה"). התגובה לתשובתו של הרצוג היא איתגור ישיר, לא מרוכך, מצד יואש צידון. קו זה מתפתח השיח לכדי עימות ישיר בין צידון להרצוג, ללא התערבותו של דן שילון במשך מספר לא מבוטל של תורות. שימוש במנחה כמתווך בין צדדים ניצים וכמארגן השיח הוא משאב לריכוך אי-הסכמה ולריסונה (Greatbach, 1992), וההימנעות משימוש בו תורמת להחרפת הקונפליקטואליות של האינטראקציה.

שני הדוברים בקטע תוקפים ישירות את תרומתו האחרונה של בן שיחם: צידון מגיב לטענותיו של הרצוג ב"איך?" (תורות 4,2), והרצוג עונה לשאלה זו ישירות (תור 5); בתור 7 הרצוג מגיב ישירות, בשלילה מוחלטת, לתרומתו של צידון בתור 6, וכן הלאה. דפוס זה, של תגובה לאיתגור באיתגור-נגד ישיר, ולא על-ידי חזרה לטענה המקורית המאוגרת והגנה עליה, זוהתה כמאפיינת אירועי שיח וכחני במסורת היהודית, וכתורמת להחרפת האווירה הקונפליקטואלית, על-ידי יצירת מבנה של tit-for-tat, של חילופי מהלומות מהירים וישירים (Blondheim & Blum-Kulka, 2001). האווירה התוקפנית והעוינת נוצרת גם כתוצאה מאיתגורים המופנים לא כלפי הטענות המועלות אלא באופן אישי אל בן השיח ("אתה מתאר את העולם כשחור ולבן", תור 7) – פנייה כזו משקפת חוסר התחשבות בשיקולי נימוס ושמירת פנים במסגרת השיח, מאפיין נוסף שזוהה כמאפיין שיח וכחני יהודי (Blondheim & Blum-Kulka, 2001).

היווצרותו של ויכוח חריף, ישיר ולא מרוכך בתוכנית בולטת גם בקטע ב'. בקטע זה מנסה דן שילון להדגיש דווקא ביטויי סולידריות: הוא חוזר ומתאר פנייה אישית של יואש צידון למג'ד חבוס, שלוותה במגע פיזי ונאמרה ברוח מבדחת.

בשיח עצמו, במעורבות גדולה יותר של מנחה התוכנית בניהול הרצף ובחלוקת זכויות הדיבור מזו שראינו בקטע א' (קטע ג': תורות 1, 8, 13, 18).

קטע ג'

"בשידור חי – דן שילון מארח", 16.12.99

משתתפים: דן שילון, מנחה התוכנית; רותם צואלה, הבת הראשונה בנווה אטי"ב; אורית מיצנר, הבת הראשונה בקצרין; שמעון פרס, השר לפיתוח אזורי.

1. שילון: ((התור נפתח בהצגת צואלה ומיצנר בכמה מלים)) בואו תגידו בקשה ל-(0) קודם את רותם, לשמעון [פרס] מה את מרגישה בדברים האלה.

2. צואלה: [כן]

3. צואלה: (0) א: התחושה היא קשה כי (0) האמת ש-(0) שמעון פרס הוא בן אדם א:--=

4. שילון: =ואגב שתיכן לא פוליטיקאיות [ממסדיות] של הגולן ש: לוחמות לכאן או לכאן, נכון? =

5. צואלה: [לא פוליטיקאיות]

6. צואלה: =לא לוחמות לכאן או לכאן ול:א (0) באתי לכאן בתור א פוליטיקאית, אלא כתבתור בת שנוולדה, נולדה לרמת הגולן, נולדה לנווה אטי"ב. זה החיים שלי, זה מה שיש לי, הבית שלי, ו:יזה גם לא נכון להגיד שאנחנו לא רוצים שלום אנחנו כן רוצים שלום. (0) אפשר להשיג שלום, בדרכים אחרות מר פרס. (0) לא להגי:ד, תודה רבה למתיישבי רמת הגולן ו:סיימנו, זה לא ככה. אני שומעת המון את ה:מושג הזה, שלום של אמיצים. נכון, שלום של אמיצים זה שלום תמורת שלום, לא תמורת (0) הבית שלי והבית של מתיישבי רמת הגולן. (0) זה, (0) הכאב הזה ש-אומרים כן אנחנו: אוהדי: ס א: את תושבי רמת הגולן, זה לא ככה, זה אנשים כמו אבא שלי שהגיעו לשום דבר ו:יהקו את רמת הגולן, (0) וזה לא רק תושבי רמת הגולן, רמת הגולן לא שייכת רק לתושבי רמת הגולן, היא שייכת לכל <תושבי מדינת ישראל> מר פרס אנחנו חלק בלתי נפרד ממדינת ישראל. מה שיש לנו זה הבית שלנו. ((סיום התור בקול חנוך מבכי))

7. ((מחזאות כפיים))

8. שילון: מיד-((מחזאות כפיים)) קודם כל-קודם כל ניכר תודה תודה תודה. קודם כל ניכר בך, ניכרת בך ההתרגשות הרבה והאכ[פ]תיות הרבה [למה] שאת אומרת ותכף נאפשר למר פרס להשיב אבל בוא נשמע רק ברשותך, את אורית א: מקצרין, האם את שותפה לדברים האלה?

9. צואלה: [כן] [כן]

10. מיצנר: אני יכולה להגיד שאני מאוד מבינה ומאוד מזדהה עם כל מלה שרותם אומרת, רק שהמסקנות שלי הן קצת אחרות. (0) ההורים שלי גם עלו א לקצרין עוד לפני א: פינוי ימית, זאת אומרת שזה אפילו לא היה בתודעה שלהם. ואני חיה בקצרין עשרים ושתיים שנה באותו בית, אפילו באותו חדר, והכאב שלי: ו:ההרגשה שלי היא גם: מאוד קשה ואיומה. אבל אני יש לי תחושה מאוד חזקה, שיש דברים שהם מעבר לבית הפרטי שלי. ו:הדברים האלה, זה משהו (0) גדול ששייך באמת לכל עם ישראל וזה השלום ומה שהוא יכול

להביא איתו. ו:אני רוצה להגיד ש-(0) לבוא ולנבד ולוותר מראש על רמת הגולן אני לא עושה, אבל אם בסופו של תהליך, שלדעתי הוא יהיה יותר יותר ארוך ממה ש-ממה שחושבים או מההרגשה שקיימת (0) שביא איתו שלום אמיתי, [שיביא איתו] צמיחה.

11. שילון: [את מוכנה לעזוב את הבית].

12. מיצנר: אני: (0) עם כל הכאב, הצער, אפנה את הבית, כי אני באמת חושבת שיש דברים יותר גדולים ובגלל שאני חלק מעם ישראל, ובגלל שאני חלק מהחברה שחיה פה, (0) אני לא יכולה למנוע את התקווה הזאתי ואת השלום הזה לא מעצמי (0) ולא מאנשים אחרים.

13. שילון: ואני מניח שעם אורית אין לך ויכוח. (0) [אבל]

14. פרס: [יש לי כבוד ל:דעהדעה [גם של] אורית וגם של רותם. (0) בכלל: א: אני חושב ש[זכותה]

15. שילון: [לרותם?]

16. שילון: [כן אבל רותם אמרה > כאן דברים מאוד מאוד (0) [מרגשים, מתוך הלב].

17. פרס: [כן, אמיתיים] וכנים.

18. שילון: בדיוק כמו [ששאלתי אותך קודם].

19. פרס: [אבל אני הייתי אומר לרותם, נאמר רותם, אילו היית משתכנעת (0) או משוכנעת כמוני, שהבירה היא או להישאר ברמת הגולן ללא שלום, (0) כמוכן אם אפשר להשיג שלום עם רמת הגולן מי רוצה לוותר על רמת הגולן. אבל אם את נשארת (0) באמת בעצמך (0) ואת, בודקת את העניינים ואת אומרת או שיהיה שלום (0) במחיר ירידה מרמת הגולן, או שנשארים ברמת הגולן, ויורדים מהשלום, מה היית בוחרת?

20. צואלה: אני [חוש-

21. פרס: [נאמר (0) נאמר שתקבלי רגע את נקודת הראות האחרת, לא שלך. (...)] את היית צריכה להחליט בשם העם.

22. צואלה: <אני חושבת (0) שיש דרך אחרת.>

23. פרס: לא, [אני] שואל האם את-יש דרך אחרת אין ויכוח,

24. צואלה: [יש].

25. צואלה: כן.=

26. פרס: =אני שואל במקרה ויתברר לך שאין דרך אחרת, וזו הדרך הברירה היחידה הקיימת, <מה היית מחליטה> עם היד על הלב.

27. צואלה: אני מבטיחה לך שאם: (0) הייתי יודעת שאין דרך אחרת?

28. פרס: כן.

29. צואלה: הייתי חושבת על זה בצורה אחרת ואולי (0) הייתי יכולה א לתת לך תשובה. אבל כרגע,

30. פרס: בסדר.

31. צואלה: כרגע--=

32. פרס: =אני מסתפק במה שאמרת, אני חושב שזה הוגן (..) מה שאת אומרת. ההבדל בינינו איננו בדבר חשיבות רמת הגולן או בדבר הרגשות הכנים והאמיתיים שיש לך, ((התור ממשיך))

הפגשתו של שמעון פרס עם מתיישבות מרמת הגולן עשויה להיתפס כמשקפת ניסיון להבליט את המחלוקת ולייצר ויכוח, אך הניגוד בין הצדדים במקרה זה מרוכז מאוד: הפערם בתפקיד ובמעמד בין נציגי שני הצדדים בולטים מאוד – שמעון פרס הוא שר בממשלה, אדם מבוגר ובעל ניסיון רב, הנפגש עם שתי בחורות צעירות מאוד,

הדרגתית של דפוסי השיח. ייתכן אף כי מגמה זו מושפעת ממגמות רחבות יותר בעולם המערבי, כמו מהמעבר לחברה רב־תרבותית, המתאפיינת ביחסיות מוסרית, שאינה מאפשרת לעמת ישירות בין נקודת מבט שונות אלא רק לכבד את קיומן המקביל (Mehl, 1996), או ממגמות הטכנולוגיזציה של שיח והדגש ההולך וגובר על "תקשורת טובה", המחייבת בין השאר הסתמכות על נוסחאות קבועות של שיח מנומס ומרוכך (Cameron, 2000).

הסבר אפשרי נוסף לירידת קרנו של שיח קונפליקטואלי ולזהירות מפניו בעונה האחרונה נוגע לתנאים המאפשרים שיח וכחני שאינו פוגע במרקם היחסים החברתיים. לטענתה של טאנן (1999), הסכנה המרכזית בשיח וכחני היא ערעור תחושת הלכידות החברתית. תפיסה זו משקפת הנחה של יחס ישר בין דפוסי השיח לבין היחסים החברתיים שבמסגרתם הם מתרחשים – שיח וכחני מוביל ליחסים חברתיים של עימות. אך כפי שצוין לעיל, לעתים היחסים בין דפוסי השיח לבין המציאות החברתית שבה הם מתרחשים הם דווקא יחסי היפוך: במסגרת יחסים חברתיים סולידריים מאוד, שבהם שיתוף פעולה ואינטימיות מובאים כמובנים מאליהם, שיח וכחני אינו מאיים, ועשוי למלא פונקציות של משחק והנאה (Schiffrin, 1984).

החברה הישראלית התאפיינה בראשיתה בסולידריות חברתית מובנת מאליה וברמה גבוהה מאוד של לכידות. על רקע הנחות יסוד אלה, דפוסי שיח וכחניים, בוטים ואפילו אלימים לא נתפסו כמאיימים על מרקם היחסים החברתיים (Katriel, 1986). ברצוננו לטעון כי השינוי ביחס לשיח קונפליקטואלי במהלך תקופת שידורה של התוכנית משקף כרסום בהנחות יסוד אלו. בין השנים 1992 ל־1999 עברה החברה הישראלית טלטלות רבות, שלוו בהעמקתם של שסעים חברתיים – החל מהדיון הציבורי בתהליך אוסלו, דרך רצח ראש הממשלה יצחק רבין ועד הבחירות לכנסת ב־1996 שחשפו מפה מפולגת, שבטית, של החברה בישראל (יצבי, 1999; קימרינג, 2001). תהליכים אלה ערערו את הביטחון בסולידריות הישראלית הברורה, ערעור המשתקף בדפוסי השיח בתוכנית: בעונה השנייה השיח יכול היה להסלים, אך בעונה האחרונה הסלמתו נתפסת כמאיימת על הלכידות החברתית, שאינה מובאת עוד כמובנת מאליה. בהתאם, כפי שראינו, מתגבשים במסגרת התוכנית דפוסי שיח מרוככים ומוגנים יותר, המאפשרים הבעת דעות מנוגדות ללא הסלמה ואיום על היחסים החברתיים.

ריכוך דפוסי השיח וריסונו של הקונפליקט הם דרך אחת להתמודדות עם השסעים החברתיים המעמיקים והלכידות החברתית המתערערת, ויש לבחון אותם כאפשרות אחת מתוך מגמות אפשריות. כפי שמציינת כתריאל (1999), סגנון ה"דוגרי" הישראלי מתפתח בשנים האחרונות בשני כיוונים מנוגדים: מחד, הוא עובר תהליכי ריכוך ועידון, כפי שצוין לעיל; ומאידך, הוא עובר גם הקצנה והחרפה, הבאות לידי ביטוי בתרבות ה"כסאח" הבוטה והגסה. מגמה זו של החרפה, אנו מוצאים בסוגות אחרות של שיח ציבורי שלא נבחנו פה, דוגמת תוכניות מלל פוליטיות, נאומים ותעמולה פוליטיים, או סאטירה ופרודיה. קיומן של מגמות סותרות ומנוגדות בדפוסי השיח בהקשרים שונים הן עדות נוספת לחשיבותם של ההקשר המוסדי והגדרת הסוגה שבתוכם מתנהל השיח: בטיפוסי שיח פוליטי לסוגיו השונים, הציפייה המוסדית הבסיסית לוכחנות כחלק מהותי בהגדרת

אנונימיות, וחסרות ניסיון הן בעשייה פוליטית והן בהופעות בתקשורת. פערים אלה אינם מאפשרים היווצרות יחסי ניגוד ישירים בין שני נציגי מחנות, והם משתקפים גם בהתנהגותו הלשונית של שמעון פרס, הנוקט עמדה "אבהית" וסמכותית, של מי שמנווט את השיח ומכוון את תרומותיה של צוואלה, הן מבחינה תוכנית והן מבחינה היקפן (תורות 32, 21, 19). בנוסף, במהלך השיח האורחים עצמם מערערים את האפשרות לראותם כמנוגדים זה לזה: צוואלה ומיצנר, שתי המתיישבות, מציגות עמדות מנוגדות זו לזו, כך שאין לראותן כמייצגות צד אחד מול פרס; פרס מביע הערכה לשתי המתיישבות (תור 14) ואף מרכך ומטשטש את ההבדלים בינו לביןן (תור 32); ובמסגרת הדיון בינו לבין צוואלה, הוא מבקש ממנה לשים את עצמה במקומו (תור 21), באופן שמדגיש את שייכות שניהם לאותה קבוצה ומעורר הזדהות. אמצעים אלה מהווים גם ביטוי להכרה בחשיבות של שיקולי נימוס ושמירה על הפנים במסגרת השיח, בשונה מהשיח בעונה השנייה של התוכנית, ומהמקובל בשיח הווכחני היהודי המסורתי (Blondheim & Blum-Kulka, 2001).

הפוטנציאל להיווצרות שיח וכחני ועוין מרוסן גם על־ידי הדגש הרגשי והאישי של השיח, שמובלט הן על־ידי מנחה התוכנית והן על־ידי האורחים במגוון הערות מטא־תקשורתיות ("לא פוליטיקאיות", תורות 4–5; "ניכרת בך ההתרגשות הרבה", תור 8; "דברים מרגשים, אמיתיים וכנים", תורות 16–17), ומשתקף בעיצוב הטעוניהם של המתיישבות כמוצגים מעמדה פרטית ורגשית (ניסוח בגוף ראשון יחיד, שימוש רב במלות רגש ובאלמנטים קוליים של הדגשה והתרגשות; תורות 6, 10). הפרסונליזציה של הדיון משקפת, בין השאר, מגמות כלליות של פרסונליזציה בתקשורת (Montgomery, Tolson, 1991; 2001), אך כחלק מהשלכותיה היא עשויה לעודד הזדהות ולמנוע היווצרות קונפליקט בלתי מרוסן ועוין (טאנן, 1999; Tannen, 2002).

עדות נוספת לאופי המרוכך של הוויכוח בקטע ג' אנו מוצאים בתדירות הגבוהה יחסית של תגובות הד (תורות 2, 9, 25, 28). תגובות הד (back channels), שהן ביטוי להקשבה ולמעורבות של בני השיח, ממלאות בין השאר תפקיד של הכרה בדברי הדובר ועידודו להמשיך (Tannen, 1984). תגובות אלה מדגישות את הדיאלוגיות והשיתוף בשיח וכך עשויות לרכך את הקונפליקט הנוצר במסגרתו.

דיון

מהבחינה ההשוואתית של העיסוק בסוגיית רמת הגולן בעונה השנייה והאחרונה עולה כי במהלך שנות שידורה של התוכנית חל פחות משמעותי במעמדו של שיח קונפליקטואלי וביחס אליו במסגרתה: מדפוס שיח רצוי, שזוכה לעידוד ולהחרפה הן מצד צוות התוכנית והן מצד אורחיה, הוא הופך למקור לבעיות שיש לרסן, להכיל ולנטרל. בעוד שדפוסי השיח בעונה השנייה קרובים מאוד לדפוסי השיח שאותרו הן בשיח וכחני יהודי מסורתי, והן בתוכניות מלל מתת־הסוגה הפוליטית, הווכחנית במוצהר (Blondheim & Blum-Kulka, 2001), בעונה האחרונה הם מתרחקים ממודלים אלה. שינוי זה עולה בקנה אחד עם ממצאיהן של תמר כתריאל ויעל משלר (כתריאל, 1999; Maschler, 2001), כי אחת המגמות העכשוויות בסגנון הדיבור הישראלי היא דעיכתו של סגנון ה"דוגרי" והתרככות

- Carbaugh, D. (1988). *Talking American: Cultural discourses on Donahue*. Norwood, NJ: Ablex.
- Clayman, S.E. (2002). Tribune of the people: Maintaining the legitimacy of aggressive journalism. *Media, Culture & Society*, 24, pp. 197-216.
- Coates, J. (1997). One-at-a-time: The organization of men's talk. In: S. Johnson & U.H. Meinhof (Eds.), *Language and masculinity* (pp. 107-129). London: Blackwell.
- Dundes, A., Leach, J.W., & Ozok, B. (1972). The strategy of Turkish boys' verbal duelling rhymes. In: J.J. Gumperz & D. Hymes (Eds.), *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication* (pp.130-160). New-York: Holt, Rinhart and Winston.
- Fitzgerald, R., & Housely, W. (2002). Identity, categorization and sequential organization: The sequential and categorical flow of identity in a radio phone-in. *Discourse & Society*, 13, 579-602.
- Greatbach, D. (1992). On the management of disagreement between news interviewees. In: P. Drew & J. Heritage (Eds.), *Talk at Work* (pp. 268-302). Cambridge: Cambridge University Press.
- Handelman, D. (1990). *Models and mirrors: Towards an anthropology of public events*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haarman, L. (1999). Performing talk. In: L. Haarman (Ed.), *Talk about shows: La Parola e Lo Spettacolo* (pp. 1-51). Bologna: Clueb.
- Honda, A. (2002). Conflict management in Japanese public affairs talk shows. *Journal of Pragmatics*, 34, pp. 573-608.
- Horton, D., & Wohl, R. R. (1986[1956]). Mass communication and para-social interaction: Observation on intimacy at a distance. In: G. Gumpert & R. Cathcart (Eds.), *Inter/media: Interpersonal communication in a media world (3rd edition)* (pp. 185-204). Oxford: Oxford University Press.
- Hutchby, I. (1996). *Confrontation talk: Arguments, asymmetries and power on talk radio*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Ilie, C. (2001). Semi-institutional discourse: The case of talk-shows. *Journal of Pragmatics*, 33, pp. 209-254.
- Iluz, E. (1999). "That shadowy realm of the interior": Oprah Winfrey and Hamlet's glass. *International Journal of Cultural Studies*, 2, pp. 109-131.
- Katriel, T. (1986). *Talking straight: Dugri speech in Israeli Sabra culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kochman, T. (1983). The boundry between play and nonplay in Black verbal duelling. *Language in Society*, 12, pp. 329-337.
- Krause, A., & Goering, E. (1995). Local talk in the global village: An intercultural comparison of American and German talk shows. *Journal of Popular Culture*, 29, pp. 189-207.
- Lee, D.A., & Peck, J.J. (1995). Troubled waters: Argument as sociability revisited. *Language in Society*, 24, pp. 29-52.
- Livingstone, S., & Lunt, P. (1994). *Talk on television*. London: Routledge.
- Maschler, Y. (2001). 'Veke'ilu haraglayim sh'xa nitkaot bifnim kaze' ('and like your feet get stuck inside like): Hebrew kaze ('like'), ke'ilu ('like') and the decline of Israeli dugri ('direct') speech. *Discourse Studies*, 3, 295-326.
- Mehl, D. (1996). The television of intimacy: Meeting a social need. *Reseaux: The French Journal of Communication*, 4, pp. 75-84.
- Montgomery, M. (2001). Defining 'authentic talk'. *Discourse Studies*, 3, p. 397-405.
- Munson, W. (1993). *All talk: The talkshow in media culture*. Philadelphia: Temple University Press.
- Pomerantz, A. (1984). Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred and dispreferred turn shapes. In: J.M. Atkinson & J. Heritage (Eds.), *Structures of social action* (pp. 57-101). Cambridge:

אירוע הדיבור מאפשרת החרפה של וכחות ללא השלכות חברתיות מסוכנות, בעוד שבתת-הסוגה של "המעגל", בהעדר מסגרת מוסדית מכילה, שיח וכחני עלול להוביל להשלכות חברתיות שליליות, ולכן מרסנים אותו ונמנעים ממנו.

לכל אחת ממגמות אלה תפקודים חברתיים חיוביים כמו גם שליליים – החרפת העימות מאפשרת שיקוף אמיתי של המציאות החברתית ודיון חופשי ממגבלות במחלוקות, שהוא תנאי הכרחי לקיומה של החברה הדמוקרטית (Schudson, 1997), אך היא עלולה להוביל להסלמה בתהליכי ערעור הלכידות ולפירוק חברתי (טאנן, 1999); ריסון הקונפליקט בשיח והימנעות ממנו אמנם מגנים על החברה מפני הסכנה של פירוק כזה (טאנן, 1999), אך עלולים גם למנוע דיון ציבורי רציני ואמיתי (Schudson, 1997). התגבשותם של מגוון דפוסיים המאזנים בין צרכים ותפקודים סותרים אלה הינם חלק חיוני והכרחי בהמשך קיום המרחב הציבורי הדמוקרטי בישראל – בהתאם לאתגר שמציבים בפנינו הן טאנן, הקוראת לריכוך דפוסיים וכחניים (טאנן, 1999; Tannen, 2002), והן שודסון, המדגישה את חיוניותם (Schudson, 1997).

מקורות

- בלום-קולקה, ש. והוקטגליכט, ד. (2002). תרומת שיח עמיתים בגן להתפתחות השיח האורייני: סוגות וכיוולים. *סקריפט*, 4-3, עמ' 75-110.
- ויצמן, א. (1999). הריאיון החדשני בטלוויזיה הישראלית: התגבשות דפוסי איתגור. בתוך: ר. בר-שחר ו-ג. טורי (עורכים), *העברית שפה חיה*, כרך ב': קובץ מחקרים על הלשון בהקשריה החברתיים-תרבותיים (עמ' 135-156). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד ומכון פורטר.
- טאנן, ד. (1999). מעימות להידברות: איך לעצור את האלימות המילולית ולעבור לדו-שיח תרבותי (תרגום: ב. ויס). תל-אביב: מטר.
- יצבי, ג. (1999). *החברה הסקטוראלית*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- כתריאל, ת. (1999). סגנון דיבור כסגנון תרבות: לדבר "דוגרי", לעשות "מוסיירה". בתוך: *מילות מפתח* (עמ' 206-225). תל-אביב: אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן.
- ליבס, ת. (1997). Talk Shows: המרחב הציבורי החדש? בתוך: ד. כספי (עורך), *תקשורת ודמוקרטיה בישראל* (עמ' 141-152). תל-אביב: מכון ון-ליר, הקיבוץ המאוחד.
- קמרלינג, ב. (2001). קץ שלטון האחוסלים. ירושלים: כתר.
- Beniger, J.R. (1987). Personalization of mass media and the growth of pseudo-community. *Communication Research*, 14, pp. 352-371.
- Blondheim, M. & Blum-Kulka, S. (2001). Literacy, orality, television: Mediation and authenticity in Jewish conversational arguing, 1-2000 *C.E. Communication Review*, 4, pp. 511-540.
- Blum-Kulka, S. (1992). The metapragmatics of politeness in Israeli society. In: R.J. Watts, S. Ide, & K. Ehlich (Eds.), *Politeness in society* (pp. 255-280). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Blum-Kulka, S. (1997). *Dinner Talk: Cultural patterns of sociability and socialization in family discourse*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Blum-Kulka, S. (2001). The many faces of "With Meni": The history and stories of one Israeli talk show. In: A. Tolson (Ed.), *Television talk shows: Discourse, performance, spectacle* (pp. 89-116). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Blum-Kulka, S., Blondheim, M., & Hachohen, G. (2002). Traditions of dispute: From negotiations of talmudic texts to the arena of political discourse in the media. *Journal of Pragmatics*, 34, pp. 1569-1594.
- Cameron, D. (2000). *Good to talk? Living and working in a communication culture*. London: Sage.

- Timberg, B. (1994). The unspoken rules of talk television. In: H. Newcomb (Ed.), **Television: The critical view** (5th edition) (pp. 268-281). New-York: Oxford University Press.
- Tolson, A. (1991). Televised chat and the synthetic personality. In: P. Scannell (Ed.), **Broadcast Talk** (pp. 178-200). London: Sage.
- Tolson, A. (2001a). "Authentic" talk in broadcast news: The construction in community. **Communication Review**, 4, pp. 463-480.
- Tolson, A. (2001b). Talking about talk: The academic debates. In: A. Tolson (Ed.), **Television talk shows: Discourse, performance, spectacle** (pp. 7-30). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Wetschanow, K. (1999). "The personal is political": Are daytime talk shows feminist? In: **A Decade of Transformation: IWM Junior Visiting Fellows Conferences**, 8. [<http://www.univie.ac.at/ism/pubi/jc-08.10.po>]
- Zupnik, Y. J. (2000). Conversational interruptions in Israeli-Palestinian "dialogue" events. **Discourse Studies**, 2, pp. 85-110.
- Zborowski, M., & Herzog, E. (1952). **Life in with people: The Culture of the shtetl**. New-York: Schocken Books.
- Cambridge University Press.
- Rothenbuhler, E. (1998). **Ritual communication: From everyday conversation to mediated ceremony**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Scannell, P. (1996). **Radio, television and modern life**. Oxford: Blackwell.
- Scannell, P. (2000). For-anyone-as-someone structures. **Media, Culture & society**, 22, pp. 5-24.
- Schiffrin, D. (1984). Jewish argument as sociability. **Language and Society**, 13, pp. 311-335.
- Schudson, M. (1997). Why conversation is not the soul of democracy. **Critical Studies in Mass Communication**, 14, pp. 297-309.
- Tannen, D. (1984). **Conversational style: Analyzing talk among friends**. Norwood, NJ: Ablex.
- Tannen, D. (1993). The relativity of linguistic strategies: Rethinking power and solidarity in gender and dominance. In: D. Tannen (Ed.), **Gender and conversational interaction** (pp. 165-188). Oxford: Oxford University Press.
- Tannen, D. (2002). Agonism in academic discourse. **Journal of Pragmatics**, 34, pp. 1651-1669.